

G.W.F. HEGEL

ELŐADÁSOK A FILOZÓFIA
TÖRTÉNETÉRŐL

Első kötet

JÓRA, SZEMERE SAMU

AKADEMIAI KIADÓ, BUDAPEST
1958

35-41. old.

másk ott, hanem a gondolkodó szellem mozgásában lényegileg összefüggés van. Minden ésszerűen történik, Ezzel a világszellembe vetett hittel kell közelednünk a történelemhez, s különösen a filozófia történetéhez.

2. A filozófiatörténet fogalommeghatározására vonatkozó
magyarázatok

A már előbb idézett tétel ugyanis, hogy az igazság csak egy, még elvont és formális. Mélyebb értelemben ez a kiindulópont; a filozófia célja pedig ennek az *egy* igazságnak megismerése, de úgy, hogy egyúttal a forrást lássuk benne, amelyből fakad minden egyéb, a természet minden törvénye, az élet és a tudat minden jelensége, amelynek csak visszfényei ezek, — vagyis mindezeknek a törvényeknek és jelenségeknek, látszólag megfordított úton, amaz *egy* forrásra való visszavezetése, de úgy, hogy belőle megértsük őket, azaz megismerjük belőle történő levezetésüket. A leglényegesebb tehát annak a felismerése, hogy az egy igazság nem csupán egyszerű, üres, hanem magában meghatározott gondolat.

E megismerés céljából néhány elvont fogalom elemzésébe kell bocsátkoznunk, amelyek így egészen általánosak és szárazak. Erről a két meghatározásról van szó: *fejlődés* és *konkrét*. A gondolkodás terméke a gondolt (Gedachtes) általában; a gondolat formális, a fogalom: jobban meghatározott gondolat, az eszme: a gondolat a maga teljességében, magán- és magáért-való meghatározásában. Az eszme akkor egyben az igaz, mégpedig az egyedüli igaz. Lényeges mármint, hogy az eszme természete az, hogy fejlődik és csak a fejlődés által ragadja meg magát, hogy azzá legyen, ami.

a) A fejlődés fogalma

A fejlődés ismert képzet. Sajátossága azonban a filozófiának, hogy azt vizsgálja, amit egyébként ismertnek tartanak. Amit láthatlanul kezelünk és használunk, amivel az életben minduntalan segítünk magunkon, az épp az ismeretlen, ha nincs filozófiai képzettségünk. E fogalmak további fejtegetése a logikai tudományba tartozik. Hogy az eszmének mégcsak azzá kell tennie magát, ami, ellentmondásnak tetszik; az, ami, lehetne mondani.

Hogy megértsük, mi a fejlődés, úgyiszlóván kétféle állapotot kell megkülönböztetni. Az egyik az, amely mint csíra, képesség, magánvaló lét (ahogy én nevezem), *potentia*, *δύναμις* ismeretes.

A második meghatározás a magáért-való-lét, a valóság (*actus, ἐνέργεια*). Azt mondjuk: az ember eszes, természettől fogva esze van; így csak a képességben, a csírában van esze. Az embernek már születésekor, sőt az anyaméhben van esze, értelme, képzelete, akarata. A gyermek is ember, de benne csak az ész képessége, reális lehetősége van meg; ez annyi, mintha nem volna esze, ez még nem egzisztál benne: a gyermek még nem képes eszes cselekedetre, nincs eszes tudata. Csak amikor az, ami az ember így magánvalósága szerint, számára valóvá lesz, — tehát az ész magáértvalósága szerint: csak akkor van az embernek valósága valamilyen irányban, csak akkor valóságosan eszes, s most az ész számára van.

Mit jelent ez közelebből? Ami magánvaló, annak az ember tárgyává kell lennie, tudatára kell jutnia; így lesz az ember számára való. Ami tárgy a számára, ugyanaz, ami ő magánvalósága szerint; s csak így lesz az ember magáért-való, megkettőződik, fennmarad, nem lett mássá. Az ember gondolkodó, s azután gondolja a gondolatot; a gondolkodásban csak a gondolkodás tárgy; az ésszerűség ésszerűt produkál, tárgya az ész. (A gondolkodás lesúlyed akkor az ésszerűtlenségig is, ez további vizsgálat tárgya.) Az ember, aki magánvalósága szerint eszes, nem jutott tovább, ha magáért-valósága szerint az. A magánvaló fenntartja magát, s a különbség mégis roppant nagy. Nem mutatkozik semmiféle új tartalom; mégis ez a forma roppant különbség. Ezen a különbségen múlik az egész különbség a világtörténelemben. Az emberek mind eszesek; ennek az eszességnek formális mozzanata az, hogy az ember szabad; ez a természete. Mégis sok népnél rabszolgaság uralkodott, s részben uralkodik még most is; s a népek meg vannak vele elégedve. Az egyetlen különbség egyrészt az afrikai és ázsiai népek s másrészt a görögök, rómaiak és a modern kor között csak az, hogy ezek tudják, számukra való, hogy szabadok; amazok is azok, de nem tudják, nem egzisztálnak mint szabadok. Ez az állapot roppant megváltozása. Minden megismerés, tanulás, tudomány, sőt cselekvés is csakis arra irányul, hogy kivonja magából azt, ami belső, magánvaló, s hogy önmagának tárgyává legyen.

— Egzisztenciába lépni annyi mint változni s benne egy és ugyanaz maradni. A magánvaló uralkodik a folyamaton. A növény nem vész el puszta mértéktelen változásban. Így a növény csírájában. A csírán nem látszik meg semmi. Megvan benne a fejlődésre való törekvés, nem bírja ki, hogy csak magánvalósága szerint van. A törekvés az az ellentmondás, hogy csak magánvalósága szerint van, pedig nem szabad annak lennie. A törekvés egzisztenciához. Sok mindenféle bontakozik ki; mindez azonban bennefoglal-

tatik már a csírában — persze nem kifejtetten, hanem beburkolva és eszmeileg. Ez a kibontakozás végére ér, célt tűz ki magának. A legfőbb magán-kívül-jutás, az előre meghatározott vég agyümölcs, — azaz a csíra létrehozása, a visszatérés az első állapothoz. A csíra önmagát akarja létrehozni, önmagához akar visszatérni. Ami benne van, széttevődik, azután újra visszatér abba az egységbe, amelyből kiindult. A természetes dolgoknál persze úgy áll a dolog, hogy a szubjektum, amellyel kezdődik a folyamat, s az egzisztáló, amely azt befejezi — gyümölcs, mag — kétféle individuum. A megkettőződésnek az a látszólagos eredménye van, hogy két egyedde esik szét; tartalma szerint a kettő ugyanaz. Ugyanígy van az állati életben: szülők és gyermekek különböző individuumok, noha ugyanolyan természetűek.

Másképp áll a dolog a szellemben. A szellem tudat, szabad, ezért van, hogy benne kezdet és vég összeesik. A csíra a természetben, miután mássá lett, ismét visszatér az egységbe. Éppígy a szellemben; ami magánvaló, a szellem számára lesz, s így maga önmagáért-valóvá lesz. A gyümölcs, a mag, nem lesz az első csíra számára való, hanem csak számunkra való; a szellemnél a kettő nemcsak magánvalósága szerint ugyanolyan természetű, hanem egymásért-való-lét s épp ezzel magáért-való-lét. Az, amelynek számára van a másik, ugyanaz, mint a másik. Csak ezáltal van a szellem önmagánál a másában. A szellem fejlődése kibontakozás, szétrakódás, s egyúttal magához való visszatérés.

A szellemnek ez az önmagánál-való-léte, ez az önmagához-való-visszatérése legfőbb, abszolút céljának mondható. Csak ezt akarja, semmi mást. Mindaz, ami az égen és a földön történik — örökké történik —, isten élete s minden, amit időben cselekszenek, csakis arra törekszik, hogy a szellem megismerje magát, magát önmagának tárgyává tegye, magát megtalálja, önmagáért-valóvá válják, magát magával összekapcsolja. A szellem megkettőződés, elidegenedés, de azért, hogy megtalálhassa önmagát, hogy visszatérhessen önmagához. Csakis ez a szabadság; szabad az, ami nem vonatkozik másra, ami nem függ mástól. A szellem azzal, hogy visszatér önmagához, eléri azt, hogy szabadabb. Csak itt lép fel igazi tulajdon, csak itt igazi saját meggyőződés. Minden másban, ami nem gondolkodás, a szellem nem jut el ehhez a szabadsághoz. Így a szemléletben, az érzelmekben: meghatározottnak érzem magamat, nem vagyok szabad, hanem akkor *vagyok az*, ha tudatom is van erről az érzésemről. Az akaratban az embernek bizonyos célja, bizonyos érdeke van; szabad vagyok ugyan, amennyiben ez az enyém, ezek a célok azonban mindig valami mást tartalmaznak, vagy olyasmit, ami számomra valami más, mint vágyak, haj-

lamok stb. Csak a gondolkodásban minden idegenség átlátszó, eltűnt; a szellem itt abszolút módon szabad. Ezzel kimondottuk egyúttal az eszme, a filozófia érdekét.

F. b) A konkrét fogalma

A fejlődéssel kapcsolatban azt lehet kérdezni: mi fejlődik? mi az abszolút tartalom? Úgy képzelik, hogy a fejlődés tartalom nélküli, formális tevékenység. A tettek azonban nincs más meghatározása, mint a tevékenységnek; ez meghatározza a tartalom általános mineműségét. Magánvaló-lét és magáért-való-lét a tevékenység mozzanatai; a tett az, hogy ilyen különböző mozzanatok foglal magában. A tett azonban emellett lényegileg egy; s ez a konkrét. Nemcsak a tett konkrét, hanem a magánvaló is, a tevékenység szubjektuma, amely kezdi a folyamatot; a produktum éppígy a tevékenység és a kezdő mozzanat. A fejlődés menete a tartalom is, maga az eszme. Egyik és egy másik, s a kettő egy; ez a harmadik, — az egyik a másikban önmagánál van, nem pedig magán kívül.

Közönséges előítélet, hogy a filozófiai tudománynak csak elvontságokkal, üres általánosságokkal van dolga, — ezzel szemben a szemlélet, empirikus öntudatunk, érzésünk, az élet érzése a magában konkrét, a magában meghatározott gazdag. Valóban a filozófia a gondolat területén áll, így általánosságokkal van dolga, tartalma elvont, de csak a forma, az elem szerint, önmagában azonban az eszme lényegileg konkrét, — különböző meghatározások egysége. Ebben különbözik az észmegismerés a pusztá értelmi megismeréstől; s a filozófálás feladata az értelemmel szemben, hogy megmutassa: hogy az igaz, az eszme nem üres általánosságokban áll, hanem olyan általánosban, amely önmagában a különös, a meghatározott. Ha az igaz elvont, akkor nem igaz. A józan emberi ész a konkrétira irányul. Csak az értelem reflexiója elvont elmélet, nem igaz, csak a fejben helyes, — többek között nem is gyakorlati. A filozófia a legnagyobb ellensége az absztraktnak s visszavezet a konkrétához.

Így az eszme, tartalmát tekintve, magában konkrét, *magánvalósága szerint*, s éppígy konkrét az az érdeke is, hogy *számára valóvá* legyen az, ami ő magánvalósága szerint. A két fogalom egybekötve adja a konkrétnek mozgását. Mivel a magánvaló már önmagában konkrét, s mi csak azt tételezzük, ami magánvalósága szerint van: csak az új forma járul hozzá, hogy most különbözőként jelenik meg, ami előbb az eredetileg egyben volt bezárva. A konkrétnek magáért-

valóvá kell válnia. Magában különböző, — mint magánvaló, mint lehetőség még nincs különbözőként tételezve, még az egységben van (ez ellentmond a különbözőségnek); egyszerű és mégis különböző. A konkrétnek ez a belső ellentmondása maga az, ami a fejlődésre hajt. Így jutnak egzisztenciához a különbségek. Éppígy jogához is jut a különbség. Ez a jog abban van, hogy visszavétetik és ismét megszűnik; igazsága csak az, hogy az egyben van. Ez elevenség, mind a természetes elevenség, mind az eszmének, a magában-való szellemnek elevensége. Az eszme nem elvont — nem a legfőbb lény, amelyről semmi többet nem lehet mondani; az ilyen isten a modern világ értelmének produktuma. Mozgás, folyamat, de benne nyugalom; a különbség, amennyiben van, csak eltűnő, amely által a teljes, konkrét egység jön létre.

A konkrét e fogalmának további magyarázatára mindenekelőtt érzéki dolgokat hozhatunk fel a konkrét példáiként. Bár a virágnak sokféle minősége van, mint illata, íze, alakja, színe stb., mégis egy. E minőségek egyike sem hiányozhatik ennek a virágnak ezen a levelén; a levél minden egyes részének megvannak mindazok a tulajdonságai, mint az egész levélnek. Éppígy az arany minden pontjában tartalmazza összes minőségeit elválasztatlanul és osztatlanul. Az érzéki dolgokra nézve elfogadjuk ezt, hogy ilyen különböző együtt van; a szellemre nézve azonban a különbözőt főképpen ellentétnek fogjuk fel. Nem találjuk ellentmondónak és nem ütköztünk meg rajta, hogy a virág illata és íze, noha mások egymással szemben, mégis teljességgel egyben vannak; nem helyezzük őket szembe egymással. Csak az értelem, az értelmi gondolkodás talál mást összeférhetetlennek egymás mellett. Az anyag pl. összetett, vagy a tér folytonos és megszakítatlan; azután meg éppígy pontokat vehetünk fel a térben. Az anyag összefüggő, szét is lehet azt zúzni s így mindig tovább osztani a végtelenségig; azt mondják akkor, hogy az anyag atomokból, pontszerűségekből áll, tehát nem folytonos. Így a két meghatározás, folytonosság és pontszerűség egyben van. Az értelem a kettőt egymást kölcsönösen kizárónak veszi: „Az anyag vagy teljességgel folytonos vagy pontszerű”; pedig valójában megvan mind a két meghatározása.

Vagy az emberről azt mondjuk, hogy szabadsága van; a másik meghatározás a szükségszerűség. „Ha a szellem szabad, akkor nincs alávetve a szükségszerűségnek”: és viszont, „akaratát, gondolkodását meghatározza a szükségszerűség, tehát nem szabad”; „az egyik”, azt mondják: „kizárja a másikat”. Itt a különbségeket — mint egymást kizárókat — nem egy konkrétat alkotóknak vesszük. Az igaz, a szellem konkrét, s meghatározásai szabadság és szükségszerűség. Így a magasabb belátás az, hogy a szellem a

maga szükségszerűségében szabad és csak benne találja meg szabadságát, mint ahogy szükségszerűsége csak szabadságában nyugszik. Itt nehezebb számunkra az egységet tételezni. Vannak mármint olyan egzisztenciák is, amelyek egyoldalúan a szükségszerűségnek vannak alávetve; ezek a természeti dolgok. A természet ezért elvont, nem jut igazi egzisztenciához; — nem mintha az elvont egyáltalán nem léteznék. A piros pl. elvont érzéki képzet; s ha a közönséges tudat pirosról beszél, nem gondolja, hogy elvonttal van dolga. De egy piros rózsa konkrét piros, amelyen sokféle ilyen elvontat lehet megkülönböztetni és elszigetelni. A szabadság elvont szabadság is lehet szükségszerűség nélkül; ez a hamis szabadság az önkény, s épp ezzel ellentéte önmagának, a tudattalan megkötöttség, üres vélekedés a szabadságról, — pusztán formális szabadság.

A harmadik, a fejlődés gyümölcse a mozgás eredménye. Amennyiben azonban csak egy lépcsőfok eredménye, azért, mint végső mozzanata ennek a lépcsőfoknak, egyúttal kezdőpontja és első mozzanata egy másik fejlődési foknak. Goethe tehát joggal mondja (*Zur Morphologie*. 1817. I. köt. X. l.): „Ami alakult, mindjárt újra átalakul.” A matéria, amely alakult, amelynek formája van, ismét matéria egy új forma számára. A szellem magába száll és tárggyá teszi magát; s a gondolkodásnak reá való irányulása megadja neki a gondolat formáját és meghatározását. Ezt a fogalmat, amelyben a szellem megragadta magát s amely ő maga, ezt az ő alakulatát, ezt az ő létét, újból leválasztva róla, ismét tárgyává teszi s újból reá fordítja tevékenységét. Így formálja tovább ez a ténykedés az előbb formáltat, több meghatározást ad neki, magában meghatározottabbá, kialakultabbá és mélyebbé teszi. Ez a mozgás mint konkrét olyan fejlődések sora, amelyet nem az elvont végtelenbe futó egyenes vonalnak, hanem körnek, önmagába való visszatérésnek kell képzelni. E kör kerülete a körök nagy tömege; az egész egy nagy, magába visszahajló sora a fejlődéseknek.

c) A filozófia mint a konkrét fejlődésének megismerése

Miután ily módon megmagyaráztam a konkrét természetét általában, jelentőségéről most azt fűzöm hozzá, hogy az ekként önmagában meghatározott igazban megvan a fejlődésre való törekvés. Csak az élő, a szellemi mozdul magában és fejlődik. Az eszmé így — mivel konkrét a magánvalósága szerint és fejlődő — szerves rendszer, olyan totalitás, amely a fokok és mozzanatok gazdagságát foglalja magában.

A filozófia mármint ennek a fejlődésnek a megismerése, s mint fogalmi gondolkodás maga ez a gondolkodó fejlődés. Minél tovább haladt előre ez a fejlődés, annál tökéletesebb a filozófia.

Ez a fejlődés továbbá nem kifelé megy, a külsőségbe, hanem a fejlődés szétbontakozása éppígy befelémenés; azaz az általános eszmé marad alapul, s marad a mindent átfogó és változatlan.

Mivel a fejlődő filozófiai eszmének magából való kimenése nem változás, nem valamilyen mássálevés, hanem éppígy magábamenés, magabamélyedés, azért a továbbhaladás az előbb általános, határozatlan eszmét magában határozottabbá teszi; az eszmé további fejlődése vagy nagyobb meghatározottsága egy és ugyanaz. Itt a legextenzívebb egyúttal a legintenzívebb; — az extenzió mint fejlődés nem szétszóródás és széjjelesés, hanem éppígy összetartás, amely épp annál erősebb és intenzívebb, minél gazdagabb és tágabb a kiterjedés, az összetartott.

Ezek az elvont tételek az eszmé és fejlődése természetéről. Ilyen a kialakult filozófia önmagában; — egy eszmé van az egészben és minden tagjában, mint ahogy egy élő individuumban egy élet, egy érverés lüktet valamennyi tagon keresztül. Valamennyi benne fellépő rész és rendszerezésük az egy eszméből ered; mindezek a különösségek csak tükröi és képmásai ennek az egy elevenségnek; valóságuk csak ebben az egységben van, s különbségeik, különböző meghatározottságaik egyúttal maguk is csak a kifejezés és az eszmében tartalmazott forma. Így az eszmé a középpont, amely egyben a kerület, az a fényforrás, amely minden terjedésében nem jut túl magán, hanem önmagában jelenvaló és immanens marad; — ekként a szükségszerűségnek és saját szükségszerűségének rendszere, s ez a szükségszerűség ezzel éppígy a szabadsága.

3. Eredmények a filozófiatörténet fogalmára nézve

Így a filozófia rendszer a fejlődésben, s ez áll a filozófia történetére is; s ez a fő pont, — az alapfogalom, amelyet e történetnek ez a tárgyalása fog kifejezni.

Hogy ezt megmagyarázzuk, először is rá kell mutatnunk a lehetséges különbségre a megjelenés módja tekintetében. A különböző fokoknak a gondolkodás továbbhaladásában való fellépése ugyanis úgy történhetik, hogy annak a szükségszerűségnek tudata kíséri, amely szerint minden következő fok levezetődik s amely szerint csak ez a meghatározás és alak léphet fel; — vagy pedig e tudat nélkül történhetik természetes, véletlennek látszó fellépés módjára, — úgyhogy belsőleg a fogalom a konzekvenciája szerint